

DOI: 10.7596/taksad.v6i6.1198

Citation: Dere, İ., & Alkaya, S. (2017). Sosyal Bilgiler Derslerinde Tıp Tarihi Konularının Sözlü Tarihle Öğretimi. Journal of History Culture and Art Research, 6(6), 504-522. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i6.1198>

Sosyal Bilgiler Derslerinde Tıp Tarihi Konularının Sözlü Tarihle Öğretimi

Teaching of Medicine History Topics by Using Oral History in Social Studies Courses

İlker Dere¹, Sevim Alkaya²

Abstract

Oral history method was proposed for the first time to develop students' ability in perception of change and endurance under Social Studies Teaching Program held in 2005. Although there are various subjects which may be taught using oral history method in the program, the method hasn't preferred by social studies teachers. The purpose of this study is to explore the potential of oral history method in teaching of topics of medicine history in the 2005 Social Studies Teaching Program. Action research model is utilized in present study which is one of the qualitative research methods used in social sciences. Working group consisted 22 students of 6th grade who were selected according to purposive sampling technique. Content analysis method is used for the data analysis in this reserach.

The results of the study show that the students have a positive attitude towards oral history method but they do not like transcribing the audio recordings. Also, the research uncovers that oral history is an effective method in terms of comparing the past and present, learning various disasters and treatment methods in detail and bringing in perception of change and continuity. Social studies teachers who use oral history method in their classroom might determine whether the voice recordings should be transcribed or not with their students.

Keywords: Oral history, Social studies teaching program, Action research, Medicine history, Change and continuity, Teaching history.

¹ Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı. E-mail: idere@konya.edu.tr

² Işık Okulları, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Turkey. E-mail: sevim.alkaya26@gmail.com

Öz

Sözlü tarih yöntemi, ilk defa 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrencilere değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırmak için önerilmiştir. Programda sözlü tarih yönteminin kullanılabilmesi için birçok konu bulunmasına rağmen yöntem, sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından yeterince tercih edilmemektedir. Bu çalışmanın amacı, sözlü tarih yönteminin 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki tıp tarihi konularının öğretimi konusundaki potansiyelini ortaya koymaktır. Araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu, amaçlı örneklem tekniğine göre seçilen 22 (6. sınıf) öğrenciden oluşmuştur. Elde edilen veriler, içerik analizine tabii tutulmuştur.

Araştırma sonunda ulaşılan sonuçlar, öğrencilerin sözlü tarih uygulamasına ilişkin olumlu düşüncelere sahip olduğunu ancak onların ses kayıtlarını deşifre etmekten hoşlanmadığını göstermektedir. Ayrıca araştırma, sözlü tarihin geçmişle günümüzü karşılaştırma, çeşitli hastalıkları ve tedavi yöntemlerini ayrıntılı şekilde öğrenme ve değişim ve sürekliliğin algılamasında etkili bir yöntem olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sözlü tarihi derslerinde kullanacak öğretmenlere, görüşme kayıtlarının transkript edilip edilmeyeceğine öğrencilerle birlikte karar verebilir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü tarih, Sosyal bilgiler öğretim programı, Eylem araştırması, Tıp tarihi, Değişim ve süreklilik, Tarih öğretimi.

Giriş

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın yapılandırmacı eğitim felsefesine göre düzenlenmesinden sonra programda birçok yeni öğrenme ve öğretme yöntem ve tekniği önerilmiştir (MEB, 2006). Bu kapsamda önerilen yöntemlerden biri de sözlü tarihtir. Sözlü tarih, 2005 Programı'nda olduğu gibi 2017 yılında yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda önerilen bir yöntem olarak yer almıştır (MEB, 2017). Bu durum, sözlü tarihin sosyal bilgiler derslerinde önemini ilerleyen yıllarda da koruyacağını göstermektedir. Her iki programda da öğrencilere kazandırılmak istenen önemli beceriler arasında değişim ve süreklilik algısı yer almıştır. Bu beceriyi kazandırmak için kullanılacak en uygun yöntemlerin başında sözlü tarih yönteminin geldiği birçok araştırma tarafından desteklenmektedir (Safran ve Ata, 1998; Sarı, 2007; İncegöl, 2010; Dere ve Kızılay, 2017).

Bilindiği gibi sözlü tarih, öğrencilerin amatör birer tarihçi olarak titizlikle ve yaratıcılıkla ulaştıkları veriler üzerine düşünmelerini (Hoopes, 1984 & McLellan 2014) ve derslerin içeriğini ve disiplinleri öğrenmesini sağlayan bir yöntemdir. Bunların yanında öğrenciler, sözlü tarih sayesinde kendi toplumlarının yaşamı ve geçmişi arasındaki kişisel bağlantıyı kurabilir ve temel yazma becerilerini geliştirebilir (Walbert, 2004; Ardemento & Kuszmar, 2009). Sözlü tarihin bu özellikleri, Piaget'in bilişsel kuramının öğrenme ilkeleriyle doğrudan örtüşmektedir (Onderdonk, 1983). Yani sözlü tarih, yapılandırmacı bir öğrenme ve öğretme yöntemidir. Yöntemin bu potansiyellerinden yararlanmak için 2005 yılından itibaren yenilenen sosyal bilgiler ve tarih öğretimi programlarında bu yöntemin önerildiği görülmüştür.

Sözlü tarihin öğretim programlarında yer almasından sonra çeşitli akademik araştırmalarda (Dere, 2017; Dere ve Kızılay, 2017; Kabapınar ve İncegöl, 2016; Doğan, 2015; Arslan, 2012; Kaya, 2013; İncegöl, 2010; Sarı, 2007), yöntemin sosyal bilgiler ve tarih derslerinde kullanılmasına ilişkin bazı uygulamalara yer verilmiştir. Bu çalışmalarda öğrencilere daha çok teknoloji tarihi, yerel tarih, savaş tarihi, meslekler ve eşya tarihi gibi çeşitli konularda öğrencilere sözlü tarih çalışmaları yaptırılmıştır.

Sözlü tarihin potansiyeli yalnızca bu çalışmalarda ele alınan konularla sınırlı değildir. Uygun bir çalışma düzeninde neredeyse bütün konular sözlü tarih yöntemiyle araştırılabilir. Bu konular arasında göç, buhran

dönemleri, salgın ve bulaşıcı hastalıklar ve hastalıklarla mücadele gibi ilk bakışta yalnızca sosyoloji, antropoloji ve tıp bilim dallarını yakından ilgilendiren konular yer almaktadır. Nitekim -eğitim uygulamaları dışında- bu konularla ilgili dünyada yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat Türkiye’de bu tür araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışmalardan bazıları incelendiğinde, birinci örnekte Yüceer (2005) tarafından gerçekleştirilen projede tanıkların anlatılarıyla Bursa tarihinin geçmişine ilişkin veriler toplandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında bölgede yaşanan savaşın insan hayatına etkileri, sosyal yaşamda yarattığı yıkımlar, göçler ve hastalıklar gibi konular fotoğraflarla da desteklenerek ele alınmıştır. İkinci olarak Berktaş (2006) tarafından yapılan "Sözlü Tarihin Tanıklığında Cumhuriyet Döneminde Buldan'da Verem Gerçeği ve Veremle Mücadele" adlı çalışma göze çarpmaktadır. Berktaş, bu çalışmasında 1930'lu yıllarda Denizli'nin Buldan ilçesinde ciddi ölümlere neden olan veremin sonuçlarını ve hastalığa karşı verilen mücadeleyi, hastalıktan muzdarip olan kişilerin tanıklıklarına başvurmuştur. Bir diğer çalışmada Yiğit ve Gümüşçü (2016), arşiv kaynakları ve alanyazından elde ettikleri verilere ek olarak sözlü tarih yöntemiyle "Manisa ve Çevresinde Salgın Hastalıkların İskâna Etkisi (XVI-XX. yy.)" adlı çalışmayı yapmışlardır. Çalışmada salgın hastalıkların yöre halkının iskân etmesindeki etkileri ve sonuçları, yöre halkının hatıraları bağlamında değerlendirilmiştir.

Diğer yandan Türkiye’de tıp tarihini araştıran bazı çalışmalarda yalnızca yazılı kaynaklar kullanılmıştır. Örneğin; öğrencilerin araştırdığı bulaşıcı hastalıklar konusu, "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele" adlı çalışmada Özkaya (2016) tarafından ele alınmıştır. Özkaya, bu çalışmada cumhuriyet döneminde Verem, Sıtma, Frengi, Trahomla, Çiçek ve Kuduz gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda yapılan çalışmalara değinmiştir. Ancak dönemin tanıklarına yer verilmemiş, yalnızca yazılı kaynaklar kullanılmıştır. Benzer şekilde Doğan (2017), "Cumhuriyet Döneminde Adıyaman ve Besni’de Trahom (1925-1975)" adlı çalışmasında ilgili illerde Trahom hastalığıyla nasıl mücadele edildiğini Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, döneme ait yerel ve ulusal basın verileri, ilgili rapor, hatıra ve bilimsel araştırmalara yansıyan bilgilerden faydalanmıştır.

Görüldüğü gibi hastalıkların geçmişi tıp tarihi bağlamında zaman zaman çeşitli disiplinlerde ele alınması rağmen eğitim alanında ilgili konuların öğrencilere öğretiminde sözlü tarihin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında çalışma sırasında iş birliği yapılan sosyal bilgiler öğretmeni, öğrencilerinin tıp tarihine ilişkin kavramları ve konuları yeterince anlamlandıramadığını fark etmiştir. Bu durumlar göz önünde bulundurularak öğrencilerin tıp tarihi konularını daha iyi anlamaları için konuları öğretimi sırasında sözlü tarih yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Elektronik Yüzyıl ünitesi içerisinde yer verilen salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaçlar ve hastalıklarla mücadele yöntemleriyle ilgili 6. sınıf öğrencilerine sözlü tarih çalışmaları yaptırılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmayla sözlü tarih yönteminin sosyal bilgiler derslerinde tıp tarihi konularının öğretimi konusundaki potansiyelinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın temel sorusu, "Sözlü tarih yöntemini kullanarak salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaçlar ve hastalıklarla mücadele yöntemleri konularını araştıran öğrencilerin çalışmalarıyla ilgili deneyimleri ve görüşleri nelerdir?" olarak belirlenmiştir. Bu temel soru bağlamında ayrıca aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranacaktır;

- 1) Öğrencilerin sözlü tarih görüşmelerinde öğrendiği bilgiler onları nasıl etkilemiştir?
- 2) Sözlü tarih uygulaması sırasında öğrenciler, hangi hastalıkları ve onların özelliklerini öğrenmişlerdir?
- 3) Öğrenciler; salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaçlar ve hastalıklarla mücadele yöntemleri konusundaki değişim ve sürekliliği nasıl algılamışlardır?

Yöntem

Bu araştırmada eylem araştırması türlerinden eylem araştırması tercih edilmiştir. Çünkü bu araştırma

türünde öğretmen, bir sorunu çözmek için eylemi gerçekleştiren araştırmacı konumundadır (Creswell, 2012). Bilindiği gibi eylem araştırmaları; teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırması, uygulama/karşılıklı işbirliği/tartışma odaklı eylem araştırması ve özgürleştirici/geliştirici/eleştirel eylem araştırması şeklinde tür olarak yapılmaktadır. Bu çalışmada teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırması türü tercih edilmiştir. Çünkü bu tür eylem araştırmasında daha önceden belirlenmiş kuramsal çerçeve içerisinde bir uygulamayı test edilir veya değerlendirilir. Süreç boyunca kuramsal çerçeveye hâkim bir araştırmacı rehberliğinde uygulayıcı (öğretmen) yeni bir yaklaşımı uygular ve araştırmacı süreci analiz ederek değerlendirme yapar (Şimşek ve Yıldırım, 2008). Bu desenin özelliklerine uygun şekilde bir araştırmacı ve sosyal bilgiler öğretmeni, sözlü tarih uygulamalarını birlikte organize etmiş, uygulamış ve değerlendirmiştir. Araştırmacı-öğretmen iş birliğine göre tasarlanan araştırmanın eylem süreci aşağıdaki tabloda detaylı olarak sunulmuştur:

Tablo 1. Eylem Araştırması Süreci

MART-NİSAN 2017 EYLEM ARAŞTIRMA SÜRECİ	
Zaman Aralığı	1.HAFTA
17-20 Mart	Seçilen tek sınıfta (22 öğrenci) sözlü tarih çalışmasının tanıtımı yapılarak sürecin nasıl işleyeceğinin anlatılması Öğrencilere birer adet Öğrenci Sözlü Tarih Uygulama Kılavuzu'nun dağıtılması Öğretmen Sözlü Tarih Uygulama Kılavuzu üzerinden öğretmenin sözlü tarihi tanıtması ve öğretmesi Mini görüşme denemelerinin yapılması Öğrencilerin görüşme sorularını hazırlaması Öğrencilerin kaynak kişileri bulmaya başlaması Öğrencilerden süreç boyunca günlük tutmalarının talep edilmesi Öğretmenin günlük tutmaya başlaması
20-24 Mart	2.HAFTA Öğrencilerin hazırladıkları soruların toplanarak değerlendirilmesi Öğrencilerin bulduğu kaynak kişilerin değerlendirilmesi Kaynak kişi bulamayan öğrencilere rehberlik edilmesi
24-27 Mart	4.HAFTA Öğretmenin öğrenci sorularını değerlendirdikten sonra her öğrenciye iki görüşme yapma görevi vermesi 27 Mart 2017 tarihine kadar bütün öğrencilerin görüşmelerini tamamlaması ve görüşme kayıtlarının öğretmene e-mail üzerinden gönderilmesi
27-31 Mart	5.HAFTA Ses kayıtlarını getiren öğrencilerden ses kayıtlarını yazıya aktarması ve görüşmede öğrenilen bilgilerden yararlanarak birer kompozisyon yazmalarının istenmesi
31-7 Mart	6.HAFTA Tamamlanan kompozisyonların teslim edilmesi Bazı öğrencilerin çalışmalarını sınıf ortamında sunması ve tartışmalar yapılması Öğrencilerin öğrendikleri hastalıkları, ilaçları ve tedavi yöntemleri nereden öğrendiklerinin sorgulanması Öğrencilerle bireysel görüşmelerin yapılması

7.HAFTA (FİNAL)

7 Süreç içerisinde hâlihazırda devam eden analiz sürecine bütün veri toplama araçlarının dâhil edilerek bütüncül bir analiz ve yorumlama yapılması
Nisan-

Görüldüğü gibi araştırma süreci, öncelikle sosyal bilgiler öğretmeninin çalışmaya katılacak sınıfı seçmesiyle başlamıştır. Öğrencilerin belirlenmesinden öğretmen, her bir öğrenciye Dere (2017) tarafından geliştirilen Öğrenci Sözlü Tarih Uygulama Kılavuzu dağıtmıştır. Ardından uygulamanın amacı, süreci ve olası kazanımlarını öğrencilerine anlatmıştır. Sınıfta yapılan mini görüşme örneklerinden sonra, öğrencilerden geçmişten günümüze salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaçlar ve hastalıklarla (tedavi) mücadele yöntemleri konusunda sözlü tarih görüşme soruları hazırlamaları istenmiştir. Bu arada öğrencilerine vakit kaybetmeden görüşme yapmak için uygun kaynak kişileri bulmaları gerektiğini söyleyen sosyal bilgiler öğretmeni, öğrencilerinden süreç boyunca yaptıklarını yansıtacakları bir günlük tutmalarını da istemiştir. Aynı zamanda kendisi de günlük tutmaya başlamıştır. Böylece 1. hafta sona ermiştir. Daha sonraki haftalarda tabloda ayrıntılı olarak yer verilen basamaklar takip edilerek araştırma süreci tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında veri toplamak için öğrencilerin yaptıkları sözlü tarih görüşmelerinden elde ettikleri verilere dayanarak hazırladıkları kompozisyonlar, öğretmen ve öğrenci günlükleri, yapılandırılmamış gözlemler ve öğrencilerle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Bilindiği gibi yarı-yapılandırılmış görüşme, konuşmanın seyrine göre daha fazla ayrıntıya girmeye ve katılımcıların kendini daha rahat ifadesini etmesini sağlayan (Ekiz, 2009) bir veri toplama aracıdır. Ayrıca öğrencilerin kompozisyonları ve günlükleri, yapılandırılmamış gözlemler ve öğretmenin günlüğü de görüşme verilerini desteklemek için değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'un Kadıköy ilçesinde hizmet veren özel bir ortaokulun 6. sınıf kademesinde okuyan 22 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemine göre belirlenmiştir. Çünkü bu yöntem, çalışma grubu konusunda araştırmacılara esneklik sunmaktadır (Rubin, 2008). Çalışma, araştırma öğretmenin sınıfında yapıldığı için amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi tercih edilmiştir.

Verilen Analizi

Eylem araştırmasının doğasına uygun olarak (Şimşek ve Yıldırım, 2008), araştırmanın başında sonuna kadar veri toplama ve analiz süreçleri birlikte yürütülmüştür. Bu kapsamda öğrencilerin yazdığı kompozisyonlar ve tuttuğu günlükler, yarı-yapılandırılmış görüşme dökümleri ve öğretmen günlüğü, içerik analizine tabii tutulmuştur. Bilindiği gibi içerik analizinde veriler; öncelikle kodlanır, sonrasında ortaya çıkarılan kategoriler ve ulaşılan temalara dayanarak veriler yorumlanır (Çepni, 2012; Saldaña, 2009; Şimşek ve Yıldırım, 2008). Bu ilkeler doğrultusunda veri analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları

Araştırma boyunca güvenilirlik ve geçerliliği sağlamak için veriler, kaynak üçgenlenmesine uygun olarak toplanmıştır. Çünkü kaynak üçgenlemesi, aynı yöntem içindeki farklı veri kaynaklarının (görüşme, gözlem ve doküman) tutarlılığının kontrolüne imkân tanır (Patton, 2014). Bunun yanında tıp tarihi konularının

öğretimini sözlü tarih yoluyla yapacak uygulayıcılara fikir vermesi ve bu tecrübenin başka durumlara uyarlanabilmesi için sonuçlara dayalı çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Çünkü bu yaklaşım, araştırma sonuçlarının nakledilebilir göstermesi açısından önemlidir (Miles & Huberman, 2015). Ayrıca yine sözlü tarihin nakledilebilirliğini, yani sınıflarda kullanılabilirliğini artırmak için zengin ve yoğun tanımlama stratejisi (Merriam, 2013) kullanılmıştır. Bu stratejinin amacına ulaşması için öğrenci dokümanları, sosyal bilgiler öğretmenin gözlemleri, tuttuğu günlük ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Son olarak araştırmada katılımcıların bilgilerinin saklı tutulması ilkesi gereğince (Miles & Huberman, 2015) öğrencilerin gerçek isimleri gizlenerek takma isimler kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Sözlü tarih yönteminin tıp tarihi konularının öğretimindeki potansiyelini keşfetmeyi amaçlayan bu çalışmada; öğrenci dokümanları, sosyal bilgiler öğretmenin gözlemleri, öğretmen günlüğü ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden toplanan veriler içerik analizine tabii tutulmuştur. Analizler neticesinde araştırma sorularıyla ilişkin çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgular, *Öğrencilerin Sözlü Tarih Uygulaması Hakkında Görüşleri ve Deneyimleri, Sözlü Tarih Uygulamasının Öğrencilere Etkileri ve Katkıları, Öğrencilerin Öğrendiği Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri ve Öğrencilerin Değişim ve Süreklilik Konusundaki Algıları* şeklinde dört başlık altında incelenmiştir. Bu sonuçlara geçmeden önce öğrencilerin kaynak kişilerine ilişkin bazı önemli bulgulara yer vermekte fayda vardır.

Öncelikle bu uygulama kapsamında öğrenciler, sözlü tarih görüşmelerinin neredeyse tamamını aile üyeleri veya akrabalarıyla yapmışlardır. Onların görüştüğü kişilerin yakınlık dereceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2. Kaynak Kişilerin Yakınlık Durumuna Göre Dağılımı

Kaynak Kişi	Frekans
Anneanne	11
Dede*	10
Babaanne	4
Teyze	4
Enişte	4
Komşu	3
Baba	3
Anne	2
Öğretmen	2
Annenin	1
Arkadaşı	
Babanın	1
Arkadaşı	
Toplam	45

Tablo 2’de yer verildiği gibi uygulama kapsamında öğrencilerin görüşme yaptığı kaynak kişi sayısı 45’tir. Öğrencilerin araştırma konusu, günlük hayatta her insanın belli dönemlerde tecrübe ettiği durumlar olduğu için, onlar kaynak kişilerini aile bireyleri ve akrabaları arasından rahatlıkla seçebilmişlerdir. Ayrıca tarihi bir perspektiften hastalıklar konusunu ele alan öğrencilere -doğal olarak- en çok anneanne ve dedeleri yardımcı olmuştur. Ancak öğrencilerin bir bölümünün babaanneleri şehir dışında yaşadığı veya

* Ebeveynlerin babaları, “Dede” başlığı altında toplanmıştır. Çünkü öğrenciler, hangi dedeleriyle görüşüklerini ifade etmemişlerdir.

vefat ettiği için yalnızca dört öğrenci babaannesiyile görüşebilmiştir. Diğer öğrenciler ise anne ve babası dışında teyze ve eniştesi gibi yakın akrabalarından yardım almıştır.

Öte yandan kaynak kişilerden bazıları, bu çalışmada yer aldıkları için mutlu oldukları ifade etmiştir. Hatta bir baba, böyle bir çalışma yaptırdığı için kızından sosyal bilgiler öğretmenine teşekkür etmesini istemiştir. Bu durum, hastalıklar konusunda sözlü tarih çalışması yapacak öğrencilerin rahatlıkla aile bireyleriyle görüşebileceğini ortaya koymuştur. Çünkü bazı çalışmalarda (Dere, 2017; Dere ve Kızılay, 2017), öğrencilerin araştırma konuları hakkında yeterli tecrübe ve bilgiye sahip olmayan aile bireyleri nedeniyle kaynak kişi bulmakta ciddi zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durumlara rağmen belki de buradaki en önemli sonuçlardan birisi, bu çalışmaya katılan öğrencilerin hiçbirisine kaynak kişi bulma konusunda yardım edilmemiş olması, yani öğrencilerin kendi kaynak kişilerini bulmaları olmuştur. Bu bulgulara dayanarak hastalıklar konusunu araştırarak öğrencilerin uygun kaynak kişiler bulmakta zorlanmayacakları ve derslerin planlanan dönemini aksatmadan çalışmalarını bitirebilecekleri sonucuna varılabilir.

Öğrencilerin Sözlü Tarih Uygulaması Hakkındaki Görüşleri ve Deneyimleri (Temel Araştırma Sorusu)

Öğrenciler, sözlü tarih uygulamasıyla ilgili düşüncelerini çalışma sürecinde tuttıkları günlüklerde, yazdıkları kompozisyonlarda ve onlarla yapılan bireysel görüşmelerde dile getirme imkânı bulmuşlardır. Onların yansımalarına bakıldığında, sözlü tarihin daha çok olumlu yönlerine vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu konudaki en önemli bulgu, sözlü tarihin geçmişle günümüzü karşılaştırma imkânı sunma konusundaki potansiyelidir. Öğrenciler, sözlü tarihi kullanarak tıp tarihi konularını öğrenmekle kalmayıp, günümüzdeki şartlarla da karşılaştırdıkları için öğrendiklerinin daha anlamlı ve unutulmaz hale geldiğini düşünmektedir. Bunların yanında öğrenciler, yöntemin test çözmekten ve deftere not almaktan daha etkili olduğunu çünkü eğlenerek araştırma konusunun ayrıntılarını öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca onların çalışmaları sırasında edindikleri tecrübeler; onlara empati yapmaları, konuşarak ve yazarak bilgiye ulaşmaları ve kitaptan daha canlı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmuştur. Aslında öğrencilerin ön plana çıkardığı özelliklerin tümünün birbiriyle ilintili olduğunu görmek mümkündür. Çünkü bir öğrenci, geçmişle günümüz şartlarını karşılaştırdığında, sürecin içinde bizzat kendisi yer aldığı için hem unutulmaz yaşantılar edinmekte hem de iki döneme de anlam vermeye başladığı için empati yapabilmektedir. Bu da doğal olarak öğrenciler için klasik defter kitap etkinliğine dayalı öğrenmeden daha eğlenceli bir sürece dönüşmektedir. Bu çıkarım, bazı öğrencilerin ifadelerinde de görülmektedir. O öğrencilerden İlker, sözlü tarihin olumlu yönlerini şu şekilde açıklamaktadır: *“Yani hep böyle anlatılır kitaplarda falan şey olduğunu, gerçeğini yaşadığı için daha fazla şeyler öğreniyorsun. Mesela kitaplarda ayrıntı pek fazla olmaz. Onlar bana ayrıntısını anlattı gerçeğini yaşadıkları için.”* İlker, sözlü tarihin kitaplardaki detayları bulanmayan olayları, canlı tanıklar sayesinde ayrıntılı şekilde öğrendiğini düşünmektedir.

Benzer şekilde Yakup da sözlü tarihin yaparak yaşayarak öğrenmeye yaptığı katkıya dikkat çekerek tecrübesini şöyle ifade etmiştir: *“Gayet güzel bir şey çünkü içinde yaşıyorsun bu olayların ve... kitaptan değil de kendin yaşayarak öğreniyorsun, bu bence çok olumlu yönde bir etki bizim için.”* Görüldüğü gibi Yakup da -İlker’in vurguladığı gibi- sözlü tarihle kitabî bilgilerin ötesinde detaylara ulaştığına vurgu yapmıştır. İki öğrencinin değindiği gibi sözlü tarih yöntemi, öğrencileri bir tarihçi gibi sürecin içine dâhil etmekte ve onların canlı tanıklar aracılığıyla olayların perde arkasını anlamalarına yardım etmektedir. Yani bu bulgular, sözlü tarihin öğrencilerin olayları anlamlandırma, çeşitli hikâyeler yoluyla farklılıkları keşfetme ve araştırma sürecinde onları aktif kılarak onların öğrenmelerine yaptığı katkıları göstermektedir. Ayrıca bu katkılar, sözlü tarihin yapılandırmacı bir öğrenme ve öğretme yöntemi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Öte yandan sözlü tarih uygulaması, öğrencilerin aile üyeleri ve akrabalarıyla iyi vakit geçirmeleri ve ilişkilerini geliştirmelerini sağlamıştır. Hatta bazı öğrenciler, bu çalışmanın en büyük kazancını, aile üyeleriyle çalışmak olarak görmektedir. O öğrencilerden Damla, buna günlüğünde şu şekilde yer vermiştir:

Fotoğraf 1. Damla'nın Günlüğünden Alıntı

biliyordum. Bu Projenin
egenceti yani babamın
ve anneannemle
iyi güzel zaman geçir-
mekte.

Damla, kendisiyle yapılan görüşmede çalışmayı sevdiğini ve eğlenerek yaptığı söylemesine rağmen gerekçelerinden bahsetmemiştir. Damla'nın bu düşüncesinin geri planında neler olduğunu -bir nebze olsun- günlüğündeki bu ifadeler açıklamaktadır. Yani sözlü tarih çalışması, öğrencilerin aileleriyle daha fazla kaliteli vakit geçirmesine de zemin hazırlamıştır.

Öğrencilerden bazıları, sözlü tarih çalışmalarını tamamladıktan sonra sınıfta sunum yapmıştır. Araştırma sürecinde günlük tutan sosyal bilgiler öğretmeni, sunumların yapıldığı gün kendisini şaşırtan atmosferi günlüğüne şu şekilde yansımıştır:

Fotoğraf 2. Sosyal Bilgiler Öğretmeninin Günlüğünden Alıntı

İlgina olan sürekli ses olan
bu sınıf, derisi sessiz işleyene-
diğer bu sınıf çok dikkatli
dinledi ve güzel sorular sordu.
Konu İlgina geldi ve etkile-
diklerini düşünüyorum.

Öğrencilerin memnuniyeti, öğretmenin günlüğüne bu şekilde yansımıştır. Öğrenciler, arkadaşlarının sunumunu diğer derslerde hiç olmadığı kadar dikkatli dinlemiş ve sorular sormuştur. Bu durum, öğrencilerin çalışmadan keyif aldıklarını göstermektedir.

Sözlü tarih yöntemi hakkında olumlu düşüncelere sahip olan öğrenciler, sözlü tarihin zorluklarını da ön plana çıkarmışlardır. Öğrencilerin en çok yakındıkları konu, ses kayıtlarının yazıya geçirilmesi olmuştur. Görüşmelerini döküştükten ve analiz ettikten sonra kompozisyonlarını yazan öğrenciler, döküm görevini, uygulamanın en zor aşaması olarak tanımlamıştır. Nitekim öğrencilerden Yakup, bu durumu şu şekilde açıklamıştır: *...en kötüsü yazma işlemi... İki buçuk üç saat onun için uğraştım, Word'de düzenledim. Yani baya zorlu ama en sonunda güzel bir sonuç elde ediyorsunuz.* Uygulama kapsamında iki görüşme yapan ve sözlü tarih yöntemiyle ilgili olumlu düşüncelere sahip olan Yakup, ses kayıtlarını dökme işini sürecin "en

kötüsü” olarak görmektedir. Bu zorluğa rağmen ortaya çıkan sonucun güzel olması, onun yöntem hakkındaki olumlu düşüncelerini değiştirmemiştir.

Yorumlara genel olarak bakıldığında sözlü tarihin çalışmasının öğrenciler tarafından sevildiğini söylemek mümkündür. Hatta yöntemin olumsuz yönlerine vurgu yapan bazı öğrenciler bile neticede sunduğu katkıların daha ön planda olduğuna değinmiştir. Bu bağlamda ses kayıtlarının yazıya aktarılması konusunda farklı seçeneklerin sunulması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Sözlü Tarih Uygulamasının Öğrencilere Etkileri ve Katkıları (Birinci Alt Araştırma Sorusu)

Eğitim uygulamalarında her işlemin amacı, yapılan işin öğrencilere yararlı olup olmadığını görmek, yani amaca hizmet edip etmediğini anlamaya çalışmaktır. Bu çabaya bağlı olarak çalışmanın öğrencileri nasıl etkilediği ve onlara ne tür katkılar sağladığı sorgulanmıştır. Öğrencilerin beyanları incelendiğinde iki temel konunun ön plana çıktığı görülmektedir. Birincisi, öğrenciler bu çalışmada dinledikleri hikâyelerden etkilenerek hastalıklar konusunda ciddi bir farkındalık (7) kazanmışlardır. Aynı zamanda hastalıkların ayrıntılarını öğrendikçe hem aileleri hem de kendileri için endişe duymaya (7) başlamışlardır. Üçüncüsü, bu farkındalık öğrencilerde merak uyandırmış ve konuştukları hastalıkları daha fazla (internetten) araştırmışlardır. Yani sözlü tarih çalışmasıyla hastalıklarla ilgili başlayan farkındalık, öğrencilerin daha fazla bilgi edinmeye hevesli hale gelmelerini sağlamıştır. Örneğin; hastalıklar konusunda kazandığı farkındalığa değinen Özlem, şunları kaydetmiştir: *“Ben daha bilinçli olduğumu düşünüyorum bu konular hakkında. Neler yapmalıyım onları biliyorum. Geçmişte aslında ben çok fazla bilinçli değildim bu konularda ama artık ne yapacağımı biliyorum.”*

Alıntıdan anlaşılacağı gibi öğrenci, sözlü tarih çalışmasının öncesinde ve sonrasındaki bilgilerini karşılaştırdığında, neticede hastalıklar konusunda daha bilinçli bir Özlem gördüğünü dile getirmektedir. Bu etkilerin dışında bazı öğrencilerin (2) hastalıklar konusu araştırırken, tıp konularına daha fazla ilgisi artmış ve tıp okumayı düşünmeye başlamıştır. Öğrencilerin bu düşüncesinde, tıp tarihinde yaşanan gelişmeler ve bunların insanlara olan katkılarını öğrenmeleri etkili olmuştur. Bunlara ek olarak bazı öğrenciler (2), kendilerini bir gazeteci ya da ajan gibi hissetmiştir. Böyle bir hisse kapılan öğrencilerden Meliha, görüşmeler sırasında rolünün hissettirdiklerini şu şekilde aktarmıştır:

Benim rolüm burada, tam tamına bir haberciydim. Çok gizli işleri araştıran, böyle FBI’da çalışan biriymiş gibi hissettim. Çünkü birinin geçmişine iniyorsun. Benim bile bilmediğim, anneannemin geçmişine iniyorsun yani çalışmalarda. Dedemin de aynı şekilde. Böyle garip bir histi, bir de zorlu bir yolculuktu gerçekten.

Görüldüğü gibi Meliha, yaptığı çalışmada geçmişe ilişkin bilgileri derinlemesine ortaya çıkarmaya çalışırken yaptıklarını tanımlamak için gazetecilik ya da ajanlık mesleklerini kullanmaktadır. Burada öğrencinin yansıttığı durumlarla ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunabilir. Öncelikle öğrenci, daha önce bilimsel araştırma basamaklarını kullanmadığı için kendini filmlerde gördüğü örnekler üzerinden tanımlamaktadır. Bu da ilgili öğrencilerin film sektörüne hâkim olan ülkelerin senaryolarında gördüğü karakterlerin zihninde yer edindiğini göstermektedir. Bunun doğal sonucu olarak da yaptığı çalışmanın süreçlerinde gördüğü benzerlikleri, bu meslekler üzerinden tasvir etmektedir. Aslında öğrencinin benzetmesi doğrudur. Çünkü sözlü tarih araştırma sürecinde insanların geçmişine inilir ve genelde kimsenin o zamana kadar bilmediği konular gün yüzüne çıkarılır. Türkiye’de doğup büyüyen bir öğrencinin kendi ülkesinin istihbarat örgütünü örnek göstermek yerine Amerikan iç istihbarat teşkilatını tercih etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken özel bir durumdur. Bu durum, öğrencilerimize kendi kurumlarımızı iyi tanıtamadığımızı ya da onların zihinlerinde yer edindiremediğimizi göstermektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi öğrencilerin hastalıklar üzerine yaptığı çalışmalar, onları oldukça etkilemiştir. Bahsi geçen etkilerin yanında sözlü tarih uygulaması, onlara birçok katkı sağlamıştır. Öğrencilere göre

çalışmanın en önemli katkısı, öğrenilen bilgilerin ilerleyen eğitim hayatlarında (lise ya da üniversitede) işe yarayacak olmasıdır (17). Öğrencilerin edindikleri bilgileri ileride kullanacakları düşünmelerinde, öğretmenin sözlü tarihin tanıtımı sırasında söylediği sözlerin büyük etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çünkü bazı öğrenciler, sözlerine başlarken “*Öğretmenimizin de dediği gibi...*” diyerek öğrendiklerinin geleceğe yatırım olduğundan bahsetmiştir. Yani öğrenciler, öğretmenlerinin söylediklerinden yola çıkarak böyle kanıya varmıştır. Bunu Asiye adlı öğrencinin şu ifadelerinden anlamak mümkündür:

Kullanabileceğimi düşünüyorum çünkü hocamız bize üniversitede böyle şeyler yapabileceğimizi söyledi ve bu öğrendiğim hastalıkları dışarıda sorduklarında, rezil olmamak için hem de bir yerde bununla ilgili bir şey sorulduğunda veya bir şey yazarken cevap verebilmek için ve nasıl bir şey olduğunu öğrendim.

Asiye, sözlü tarih çalışmasında öğrendiklerinin üniversite eğitiminde, sosyal hayatta ve çalışma kapsamında hazırlayacağı kompozisyon ya da ders sonunda gireceği sınavda işine yaracağını düşünmektedir. Ancak özellikle üniversite eğitiminde işine yarayacağını öğretmenin söylediğinden etkilenerek söylediği açıkça görülmektedir. Benzer şekilde İlker de “*...gelecekte öğreneceğim için şimdiden öğreniyorum, lisede üniversitede yardımcı olacak...*” diyerek öğrendiği bilgilerin üniversite için yatırım olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Özlem, daha farklı bir açıyla “*Üniversitede ve diğer eğitim dönemlerimde yardımcı olacağını düşünüyorum. Ben gelecekte doktor olmak istediğim için çok yardımı dokunacak.*” diyerek daha uzak bir geleceğe atıf yapmaktadır. Son olarak Mert, “*...tarihçi olursam kullanabilirim.*” diyerek sözlü verilerin tarihçiler tarafından kullanıldığına vurgu yapmaktadır. Görüldüğü gibi dört öğrenci de -öğretmenlerinin de etkisiyle- edindikleri bilgi ve tecrübelerin ilerleyen yaşamları için yatırım olduğunu düşünmektedir. Yani sözlü tarih çalışması, onlar için uzak geleceğe yapılan bir yatırım olmuştur.

Öte yandan çalışma kapsamında öğrenciler, ilk defa bir görüşme yapma tecrübesi edinmişlerdir. Onların görüşmeleri incelendiğinde, sorularını ciddiyetle sordukları ve neyi araştırdıklarının farkında oldukları görülmektedir. Ayrıca onlar, çalışmaları sayesinde ailelerini daha yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Hatta bazıları ailelerin geçmişindeki üzücü olayları ilk defa bu çalışmada öğrenmiştir. O öğrencilerden Özlem, ailesinin sağlık geçmişine dair öğrendiklerini şu şekilde nakletmiştir:

*...Bana bilgi kattı, az önce dediğim gibi dedemin ailesinde olaylar olmuş. Bunu zaten ses kaydında çok açık bir şekilde açıkladı. Mesela benim dedemin abisi **verem** geçirmiş, **sanatoryuma** falan yatmış Büyük Ada'da. Ama ben çok etkilendiğimi düşünüyorum bu olaylardan...*

Üzücü olsa da hayatın parçası olan hastalıklar ve hastalar hakkında pek çok şey duyulmasına rağmen insanlar, yalnızca kendi yakın çevrelerinde olup bitenlere karşı daha duyarlı olabilmektedir. Özlem de çevresinde fazlasıyla duyduğu bir hastalık olan veremi, ailesinden birinin geçirdiğini öğrendikten sonra fazlasıyla etkilenmiştir. Bu katkıların dışında öğrendiği bilgilerin konuyla ilgili yapılan sınavda da işine yaradığını dile getiren bazı öğrenciler, çalışma sayesinde hastalıklar konusunda yaşanan değişim ve sürekliliği de algılamışlardır. Değişim ve süreklilik algısıyla ilgili sonuçlar daha sonraki başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada açıklanmamıştır.

Öğrencilerin Öğrendiği Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri (İkinci Alt Araştırma Sorusu)

Bu çalışmada öğrenciler, günlük hayatta her insanın karşı karşıya kaldığı hastalıkların (bazıları ilk defa duyulan) belirtileri, sonuçları ve onlardan korunma yöntemlerini ayrıntılı olarak öğrenmiştir. Öğrencilerin öğrendikleri hastalıklara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3. Öğrencilerin Çalışmada Öğrendikleri Hastalıklar

Hastalık Türü	Frekans	Hastalık Türü	Frekans
Veba	15	Boğmaca	2
Verem	15	Dizanteri	1
Suçiçeği	14	Siroz	1
Kızamık	10	Alzheimer	1
Grip Çeşitleri	8	Tetanos	1
Kabakulak	7	Hepatit	1
Sarıhumma	6	KOAH	1
Kolera	5	Frengi	1
AIDS	5	Bel	1
Tifo	4	Soğukluğu	1
Kızılçık	3	Trombosit	1
Deli Dana	3	Difteri	1
Kanser türleri	2	Sarılık	1
İshal Türleri	2	Astım	1
Kuduz	2	Cüzzam	1
Sıtma	2	Dizanteri	1
Ebola	2	Guatr	1

*Rakamlar, tabloda yer alan hastalıkların kaç öğrenci tarafından öğrenildiğini göstermektedir.

Tablo 3'te yansıtıldığı gibi öğrenciler, yaptığı görüşmelerde en çok veba, verem (tüberküloz), suçıçeği, kızamık, grip çeşitleri (domuz, kuş ve mide) kabakulak ve sarıhumma gibi hastalıklar hakkında bilgi toplamıştır. Toplamda ise 33 çeşit hastalık öğrenmişlerdir. Öğrencilerin ilgili hastalıkları bu çalışmada öğrendikleri ifadelerinden anlaşılmaktadır. Örnek olarak Derya: "...Mülakatta kabakulak, suçıçeği, sarılık, kuduz hastalıklarını öğrendim." diyerek öğrendiği hastalıklara değinirken, Kağan vebayla ilgili öğrendiği bilgilerle ilgili iddialı ifadeler kullanmıştır: "Veba, kolera, sarıhumma... Ama gerçekten veba hakkında öğrenebileceğim tüm bilgileri öğrendim. Bilmediğim hastalıkları da öğrendim mesela mide gribi gibi." Görüldüğü gibi Kağan, kaynak kişilerle veba hakkında detaylı bir şekilde konuştuğu için hastalık hakkında her şeyi öğrendiğini düşünmeye başlamıştır. Ayrıca -Kağan'ın da ifade ettiği gibi- öğrenciler, bazı hastalıkları ilk defa bu çalışmada öğrenmiştir. Bunu hem babaanesi hem dedesiyle görüşme yapan Özlem'in şu ifadelerinden anlamak mümkündür:

...Sarıhumma diye bir hastalık varmış, ilk defa öğrendim. Sarı Humma, çok çeşitli bir hastalıkmış. Babaannemin ses kaydında cüzzam diye bir hastalık varmış. Ben de hayatımda ilk defa duydum. Vücudundaki her yere yaralar çıkmasıymış.

Alıntıda görüldüğü gibi öğrenci, babaannesinden hem cüzzamı hem de sarıhummayı ilk defa duymuş ve ilgili hastalıkların ayrıntılarını öğrenmiştir. Yani sözlü tarih çalışması, öğrencilerin çevrelerinde şahit oldukları hastalıkların dışında birçok hastalığın özelliğini de öğrenmesine yardımcı olmuştur.

Öte yandan öğrencilerin hastalıklar konusunu bilinçli bir şekilde araştırdıkları anlaşılmaktadır. Örnek olarak, çalışma sonrası öğrencilerle yapılan görüşmede öğretmen, grip türlerinden bahseden Yakup'a: "mülakatlarındaki kişiler, geçmişte domuz gripinden bahsettiler mi?" diye sorduğunda şu cevabı almıştır:

Hayır, çünkü onların zamanında böyle domuz gribi diye bir hastalık yokmuş. Farklı hastalıklar, çocuk hastalıkları varmış. Mesela kızamık, suçıçeği, boğmaca varmış. Boğmaca, ciğerleri çok kötü etkiliyor, böyle öksürüyorsunuz, öksürüyorsunuz. 1 hafta, 10 gün sürüyormuş. Anneannem en ağır olduğunu söyledi. Şimdi o kadar etkili değilmiş...

Öğretmenin sorduğu yoklama sorusuna gayet açıklayıcı ve kendinden emin bir şekilde cevap veren Yakup, domuz gribinin yakın dönemde ortaya çıktığını açıkladığı gibi görüşmelerde öğrendiği hastalıkları belirtilerini ve sonuçlarını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bu alıntı, öğrencinin edindiği gibi bilgilere bilinçli bir şekilde ulaştığını ve karşılaştırma yapabildiğini göstermektedir.

Hastalıklar konusunda detaylı bilgilere ulaşan öğrenciler, aynı zamanda geçmişteki sağlık koşulları, tedavi yöntemleri, ilaçlar ve hastalıklar için alınan önlemleri de keşfetmişlerdir. Öncelikle geçmişteki sağlık imkânları hakkında konuşmuşlardır. Geçmişte hastaneler daha az olduğu için aşılarla ve ilaçlara ulaşma imkânlarının sınırlı olduğuna değinen öğrenciler, o dönemlerde insanların yalnızca büyük hastalıklar için hastanelere gittiklerini öğrenmişlerdir. Bunların yanında geçmişte ölümlerin daha fazla olduğunu ve ilaçlara ulaşımın sınırlı olmasından dolayı insanların doğal (evde hazırlanan) tedavi yöntemlerini (kocakarı ilaçları³) kullandıklarını tespit etmişlerdir. Örneğin; geçmişte hastalıkların evde hazırlanan karışımlarla tedavi edilmeye çalışıldığını öğrenen Doğubey, anneannesinden duyduklarını şu şekilde açıklamıştır: *“Kocakarı’ ilacı varmış, çok iyi geliyormuş hastalıklara karşı. Bu ilaç, bitkilerden oluyormuş... Günümüzde artık aşılar ve antibiyotik gibi ilaçlar oluyor...”*

Doğubey’in değindiği gibi, geçmişte çeşitli sebeplerle hastanelere ulaşma sorunu yaşayan insanlar, kendi şifasını kendi bulmaya çalıştıkları için oluşan çeşitli bitkisel karışımlar hazırlamışlardır. Yeşim’in görüşmesinde bazılarının *“pekmez, keçiyoynuzu ve tatlandırıcılar”*dan oluştuğu öğrenilen bu ilaçlar, genellikle içme ya da vücuda sürme şeklinde kullanılmıştır. Buraya kadar değinilen tedavi yöntemlerinin dışında öğrenciler, çeşitli mücadele (tedavi) yolları öğrenmişlerdir. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- 1) *Yaraya tuz basma*
- 2) *Islak bez ya da peçeteyi başa koyma*
- 3) *Pudra kullanma (kızamık)*
- 4) *Kupa çekme*
- 5) *Sütlü şeker yedirme (kızamık)*
- 6) *Duş aldırma (kızamık)*
- 7) *Güneş ışığından korumak için perdeleri kapalı tutma (Suçiçeği)*
- 8) *Penisilin kullanma (Bakteri kaynaklı hastalıklar)*

Tıp tarihinde büyük gelişmeler yaşanmasına rağmen yukarıdaki alternatif tedavi yöntemlerinin neredeyse tamamı halen kullanılmaktadır. Buna karşın bazı hastalıkların tedavisi ya da önleyici aşıları geliştirildiği için sorun olmaktan çıkmış, bazı yöntemler terk edilmiştir.

Öte yandan tedavi yöntemleri ve ilaçların dışında öğrenciler, geçmişte hastalıkların önlenmesi ya da yayılmaması için neler yapıldığını da sözlü tarih görüşmelerinde öğrenmişlerdir. Bu tedbirler arasında en dikkat çekici olanı, hastalığın olduğu evi ya da bölgeyi temizlemek için uygulanan karantinedir. Çünkü bu uygulama, günümüzde yaygın olmadığı için çalışmayı yapan yaş grubu ilk defa bu çalışma sayesinde duymuştur. Uygulamanın geçmişte nasıl ve ne amaçla yapıldığını İlker, şu şekilde tarif etmiştir:

...o zaman tedavisi çok zor olan hastalık kızamık gibi şeyler, Sağlık Bakanlığı evlere kâğıt yapıştırıp bu eve girilmez diye şey yapıyormuş... Çünkü o zaman fazla tedavi yok, insana girmesin, bulaşmasın diye eve girilmez yazısı yapıştırmışlar.

---

³ Kocakarı ilacı: Hekim olmayan kimselerin yaptıkları veya salık verdikleri, hekimlikte kullanılmayan ilaç (TDK, 2017).

Alıntıdan anlaşıldığı gibi öğrenci, görüşmeleri sırasında öğrendiği uygulamayı oldukça net ve doğru bilgilerle sunmaktadır. Bu da çalışmada öğrencilerin ulaştığı verilerin doğruluğunu test etme ve gösterme açısından önemli bir örnektir.

Geçmişteki tedavi yöntemleri, ilaçlar ve hastalıklara karşı alınan önlemleri öğrenen öğrenciler, ilgili konuları geçmiş ve günümüz şartları açısından karşılaştırmışlardır. Öğrencilere göre; geçmişteki şartların aksine, günümüzde neredeyse her şeyin ilacına ulaşmak mümkün olduğu için ölümler azalmıştır. Çünkü insanlar, hem 'kocakarı' ilaçları yerine hastanelerde yazılan reçeteli ilaçları kullanılmakta hem de düzenli aşılarla hastalıklardan korunmakta ve bazı iğneler sayesinde hızlıca iyileşebilmektedir. Bu gelişmelerin yanında yeni tedavi yöntemleri ve röntgen gibi cihazların geliştirilmesiyle ortalama insan ömrü uzamıştır. Yani insanlar, zamanla geleneksel yöntemleri terk ederek bilimsel sonuçlara dayanan tedavi yöntemlerine itibar etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla da geçmişte sorun, hatta ölümcül olan birçok hastalığa çare bulunmuştur.

Buraya değinilen bütün bilgiler, öğrencilerin görüşmelerde elde ettiği verilere dayanmaktadır. Görüldüğü gibi öğrenciler, geçmişteki tedavi yöntemleri, ilaçlar ve hastalıklara karşı alınan önlemleri öğrenerek günümüz şartlarıyla kıyaslama imkânı bulmuştur. Bu kıyaslama neticesinde değişim ve sürekliliği algılamışlar ve süreç hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Öğrencilerin Değişim ve Süreklilik Algıları (Üçüncü Alt Araştırma Sorusu)

Bu bölüme kadar *Öğrencilerin Sözlü Tarih Yöntemiyle İlgili Düşünceleri ve Deneyimleri, Sözlü Tarih Uygulamasının Öğrencilere Etkileri ve Katkıları ve Öğrencilerin Öğrendiği Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri* gibi başlıklar hakkında ulaşılan ayrıntılı bulgulara yer verilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin sözlü tarih çalışması yoluyla algıladıkları değişim ve süreklilik hakkındaki düşünceleri ve yaklaşımlarına değinilmiştir. Öncelikle öğrencilerin değişim algısı, iki boyutludur. Birinci boyuttaki öğrenciler, tıpta yaşanan gelişmelere minnettar oldukları için değişime olumlu bakmaktadır. Çünkü onlara göre; tıptaki gelişmeler sayesinde geçmişte ölümlere sebep olan hastalıklardan bir haftada kurtulmak mümkün. Ayrıca insanlar, artık eskisi gibi etkisini ve yararını bilmeden kendi kendine ilaç kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak tedavi ücretleri de ucuzladığı için insan ömrü uzamıştır. Bu gerekçelerle tıptaki gelişmelere minnettar olduğunu belirten Yonca, çalışma sürecinde algıladığı değişimin kendisi için manasını şu şekilde açıklamıştır: "...Çünkü ne kadar çok şeyimizin olduğunu o zaman fark ediyorsun yani normalde normalmiş gibi geliyor ama geçmişe bakarsak çok şey değişmiş, çok imkânlarımız var. Şükretmeyi öğrendim yani..."

Günümüzün teknolojik gelişmeleriyle geçmişi karşılaştıran Yonca, dünden bugüne geline noktayı düşünerek elinde bulunan imkânlarla şükretmesi gerektiğini anlamıştır. Benzer şekilde Demet ise yazdığı kompozisyonda geçmişteki sağlıklı koşullarıyla günümüzü şu şekilde karşılaştırmıştır:

Fotoğraf 3. Demet'in kompozisyonundan alıntı

Az önce de bahsettiğim gibi geçmişte iğne yokmuş, aşı yokmuş, ilaç yokmuş. Şimdi ise on kere test yaptırıyorsun. On farklı ilaç yapıyorsun. Beş kere aşı oluyorsun, ve iyileşiyorsun. Cerrahi vermiyorsun. Ashında geçmişte hastalığa dayanma süresi biraz da kişinin dirayetine, ummine bağlıymış. Biz çok şanslı geliyoruz. Elimizde bir sürü imkan var. Bizim varlığımız, elimizde kilerin kıymetini bilmek ve imkanı olmayınca yardım etmek. Umman biseylerin farkına varısın...

Görüldüğü gibi Demet, bu çalışma sayesinde çok şanslı olduğunu fark etmiştir. Çünkü günümüzde bir hasta, istediğinde onlarca test yaptırabilmekte ve ihtiyacı olan ilaca çoğunlukla ulaşabilmektedir. Bu iki örnek, çalışmanın öğrencilere kazandırdığı farkındalığı göstermesi açısından oldukça önemli bulunmuştur.

Öte yandan öğrenciler, değişim ve süreklilikten bahsederken süreklilik içindeki değişime ilişkin de yorumlar yapmıştır. Onlar, geçmişte var olan bazı hastalıkların hala sürdüğünü ancak öldürücü olanların azaldığına ve birçoğunun tedavisinin bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Onların verdikleri örneklerden bazıları şunlardır;

- 1) Veremin (Sanatoryuma girme) ve vebanın tedavi edilebilmesi (10)
- 2) Bazı kanser türlerinin tedavisinin bulunması (5)
- 3) Kuduz'un tedavi edilebilmesi (2)
- 4) Kızamık, Kızılçık ve Kabakulak'ın aşısıyla önlenmesi (2)

Örneklerden de anlaşıldığı gibi öğrenciler, süreklilik içinde var olan değişime vurgu yapmaktadır. Yani bazı hastalıklar devam etmekte (süreklilik); artık tedavisi bulunmuş ya da öldürücü olmaktan çıkmıştır (değişim). Süreklilik içinde değişimin öğrenciler için ne anlama geldiğini öğrenmek için Yakup'un söylediklerine değinmek yerinde olacaktır:

Verem hala devam ediyor ama artık tedavisi var, mesela suçiçeği devam ediyor ama onun da tedavisi var. Suçiçeği aşısı var, onunla beraber daha kolay geçiyor. Eskiden kızamık varmış, kızamık şekeri diğer bir şey varmış herhalde onunda tedavi ediyorlarmış ama şimdi çok daha kolay aşısını yaptıkları için tedavi edilebiliyor.

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi Yakup, süreklilik içinde değişimi birkaç örnekle açıkladığı gibi öğrendiği hastalıkların tedavilerine ilişkin bilgiler de sunmaktadır. Bu durum, öğrencinin araştırdığı hastalıkları oldukça iyi öğrendiğini, değişim ve süreklilik açısından detaylı bir şekilde değerlendirdiğini göstermektedir.

Diğer yandan öğrenciler, değişimin insan hayatına ve sağlığına sunduğu katkılardan oldukça memnun olmasına rağmen insan ilişkileriyle büyüklere saygı, dayanışma ve yardımseverlik gibi değerlerde yaşanan değişimleri olumsuz olarak algılamışlardır. Bu tür değişimlerden rahatsız olan Cem, geçmiş ve günümüzdeki insanları hastalara karşı tavırları açısından karşılaştırarak şunları söylemiştir: *“Anneanneme insanların bu kadar yardım etmesi beni biraz düşündürdü çünkü şu anki zamanlarda hasta olduğunda diğerleri bırakıyor, dışarıya gzmelere gidiyor ama onun tüm arkadaşları yanındaymış.”* Cem, yaptığı iki dönem karşılaştırmasında anneannesine verilen değeri ve gösterilen saygıyı takdir ederken, çevresinde şahit olduğu davranışları onaylamamaktadır. Böylece geçmişten günümüze değerlerde ve insan ilişkilerinde meydana gelen tahribatları da fark etmiştir.

Değişimi olumlu ve olumsuz boyutlarıyla değerlendiren öğrencilerin araştırma konusu hastalıklar olduğu için süreklilik konusunda olumsuz algılara sahip oldukları tespit edilmiştir. Çünkü onlara göre; tedavisi bulunmayan bazı hastalık türleri sorun olmaya (10) ve bazı insanlar yararını bilmeden geleneksel tedavi yöntemlerini ('kocakarı' ilaçları) kullanmaya devam etmektedir. Bu durumlar, ölümlü sonuçlanan vakaların sürmesine neden olmaktadır. Bu nedenle süreklilik öğrenciler tarafından olumsuz algılanmıştır.

Netice itibarıyla öğrencilerin değişimin hem olumlu hem de olumsuz boyutlarını algıladıkları ve fark ettikleri, bazı hastalık türleri sorun olmaya devam ettiği için sürekliliğin olumsuz yönüne odaklandıkları ve geçmişle günümüz koşullarını gerçekçi bir şekilde değerlendirdikleri görülmektedir. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde sözlü tarih çalışmasının öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılamasını sağlamada başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaçlar ve hastalıklarla mücadele yöntemleri hakkında öğrencilerin yaptığı sözlü tarih çalışmalarıyla ilgili çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında öğrenciler, toplamda 45 görüşme yapmıştır. Bu görüşmelerin büyük çoğunluğu, aneanne ve dedelerle yapılmıştır. Öğrenciler, daha çok aile üyeleriyle görüşmelerini yaptıkları için kaynak kişi bulmakta zorlanmamışlardır. Bu durum, tıp tarihi konularını sözlü tarihle araştırarak öğrencilerin uygun kaynak kişi bulma problemi yaşamayacağını göstermesi açısından önemlidir.

Diğer yandan araştırmamızın temel araştırma sorusuna ilişkin ulaşılan sonuçlar, sözlü tarih uygulamasının öğrenciler tarafından sevildiğini göstermektedir. Çünkü onlar, uygulamanın daha çok olumlu yönlerine vurgu yapmıştır. En çok ön plana çıkarılan özellik, sözlü tarihin geçmişle günümüzü karşılaştırma imkânı vermesi olmuştur. Nitekim uygulamada yer alan öğrenciler, sözlü tarihi kullanarak geçmiş öğrenmekle kalmayıp günümüzdeki şartlarla da karşılaştırdıkları için öğrendiği bilgiler daha anlamlı ve unutulmaz hale gelmiştir. Sözlü tarihin geçmişle günümüz şartları karşılaştırma konusundaki sunduğu imkânlara Dere (2017) tarafından yapılan doktora tezinde de değinilmiştir. İlgili çalışmaya katılan öğrenciler, sözlü tarihi kullanarak teknolojik araçlar konusunda yaşanan değişimleri, geçmiş ve günümüz perspektifinde değerlendirmişlerdir.

Öğrencilerin sözlü tarih uygulaması konusunda öne çıkardıkları ikinci önemli özellik ise yöntemin test çözmekten ve deftere yazmaktan daha etkili bir yöntem olarak görülmesi olmuştur. Çünkü onlar, yaparak yaşayarak öğrenme ilkesine uygun olarak sürece aktif bir şekilde katılarak araştırma konularının ayrıntılarını kitaplardan daha canlı bir şekilde öğrenme imkânı bulmuşlardır. Sözlü tarihin bu özelliklerini literatürdeki diğer çalışmalar da desteklemektedir. Yang, Chen & Chen (2002) ve Demircioğlu (2016) tarafından yapılan araştırmalarda sözlü tarihin test çözmekten, deftere yazmaktan ve ders kitabından okumaktan daha etkili olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında Dere (2017) yapılan çalışmada sözlü tarihin öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerini destekleyen (yapılandırmacı) bir öğrenme ve öğretme yöntemi olduğu tespit edilmiştir.

Sözlü tarih uygulamasına dair olumlu deneyimler hâkim olmasına rağmen yöntemin bazı zorluklarının olduğu ortaya çıkarılmıştır. Öğrencilerin en fazla öne çıkardığı zorluk, ses kayıtlarının dökümüdür. Her öğrenci, bir ya da iki görüşme yaparak yazıya geçirmesine rağmen ilk defa böyle iş yaptıkları için epey zorlanmışlardır. Buna rağmen bütün öğrenciler, görüşmelerini dökerek kompozisyonlarını yazmışlardır. Bunlarla birlikte zorlandığını ifade eden öğrencilerden bazıları, döküm süreci zor olmasına rağmen sonucunda çok şey kazandıklarına dikkat çekmiştir. Bu durum, ortaokul kademesinde sözlü tarih görüşmelerinin dökülüp dökülmeyeceği konusunda tartışmalara geri dönülmesine neden olmaktadır. Burada yapılabilecek en makul yorum, yapılacak uygulamada öğrencilerin kayıtlarına dökülüp dökülmeyeceğine öğretmenin karar vermesidir. Bu çalışmada ses kayıtlarını dökme, çalışmanın aksamasına neden olmasa da başka uygulamalarda olabilir. Uygulama yapılan sınıfın iyi değerlendirilerek öğrencilerin döküm yapıp yapmayacağına karar vermekte vardır.

Çalışmada cevap aranan noktalardan biri de sözlü tarih çalışmasının öğrencilere etkileri ve katkılarıdır. Bu konuda farklı fikirler bulunmaktadır. Bazı öğrenciler, öğrendiklerinin gelecek eğitim hayatında işine yaracağını, bazıları hastalıklardan korunmak için bilinçlenmesine katkı sağladığını, bazıları ise hastalıklar konusunda daha araştırma yapmasına ve ileride tıp okuması için kendisine yol gösterici olacağını düşünmektedir.

Diğer yandan öğrencilerin sözlü tarih görüşmeleri sırasında hangi hastalıkları ve tedavi yöntemlerini öğrendikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğu; veba, verem (tüberküloz), suçiçeği ve kızamık gibi hastalıklar hakkında detaylı bilgiler edinmişlerdir. Bunların dışında grip çeşitleri, sarıhumma, kabakulak ve kolera gibi hastalık türlerini öğrenmişlerdir. Bu hastalıkların yanında aynı

zamanda geçmişteki sağlık koşulları, tedavi yöntemleri, ilaçlar ve hastalıklar için alınan önlemleri de keşfetmişlerdir. Öğrencilerin araştırmalarında, geçmişteki hastane koşullarının sınırlı olduğu, ilaçlara herkesin ulaşma imkânı olmadığı için 'kocakarı' diye tabir edilen ilaçların kullanıldığı ve salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için karantina uygulamasının yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Son olarak hastalıklar konusunu araştıran öğrencilerin değişim ve sürekliliği nasıl algıladıkları sorgulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre; tıp alanındaki olumlu gelişmeler sayesinde çeşitli hastalıkların tedavilerinin bulunduğu, dolayısıyla ölümler azaldığı için değişimin bu yönlerini olumlu algıladıkları tespit edilmiştir. Aksine insan ilişkileri ve bazı değerlerin tahribata uğramasından dolayı değişimin diğer yönünü olumsuz algıladıkları saptanmıştır. Bunların yanında bazı hastalıkların hâlâ sorun olarak devam etmesi ya da öldürücü olmasından dolayı süreklilik boyutu olumsuz algılanmıştır. Bütününe bakıldığında sözlü tarih yönteminin öğrencilerin hastalıklar konusundaki değişim ve sürekliliği algılamaları sağlamada başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Zaten sözlü tarihin değişim ve sürekliliğin algılanması konusunda başarılı bir yöntem olduğu birçok araştırmada vurgulanmaktadır. Nitekim Gonzalez-Peterson, 1994; Oteghen, 1996; Sarı, 2007; İncegöl, 2010; Kaya, 2013; Kabapınar ve İncegöl, 2016, Dere ve Kızılay, 2017; Christodoulou, 2017 tarafından yapılan araştırmalarda öğrencilerin sözlü tarihin değişim ve sürekliliği algılaması için etkili ve verimli şekilde kullanılabileceği belirtilmiştir.

Sonuç itibarıyla sözlü tarih yönteminin öğrencilerin hastalıkları ve onların özelliklerini anlaması, geçmişten günümüze Türkiye'de tıp tarihinde meydana gelen değişim ve sürekliliği algılaması, çalışma sürecini keyif alarak sürdürmesi ve hastalıklar konusunda farkındalık kazanması için etkili bir şekilde kullanılabileceği ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında hem öğrencilerin hem de görüşme yapılan ailelerin çalışmadan memnun olması, sosyal bilgiler derslerinde sözlü tarihin uygun şekilde kullanılabileceğini ve faydalı sonuçlara ulaşabileceğini göstermiştir.

Öneriler

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar bağlamında öğretmenlere ve araştırmacılara bazı önerilerde bulunmakta fayda vardır. Öncelikle öğretmenler, sözlü tarihi sosyal bilgiler derslerinde daha fazla kullanmalıdır. Kullanırken konuları mümkün olduğunca fazla alt birime ayırarak öğrencilerine konu başlığı olarak vermelidir. Bu sayede öğrenciler, çalışmalarını daha organize ve amaçlı yapabileceklerdir. Bununla birlikte sözlü tarih görüşmelerinin öğrenciler tarafından yazıya geçirilip geçirilmeyeceğine onların imkânlarını dikkate alarak öğretmenler karar vermelidir. Çünkü bazı öğrencilerin teknik olanakları fazla iken, bazı öğrencilerin sınırlı olabilmektedir.

Ayrıca araştırmacıların, sözlü tarihin sosyal bilgiler derslerinde kullanımı konusunda öğretmen-araştırmacı iş birliğine dayanan eylem araştırmalarına daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü teorik olarak yapılması öngörülen birçok şeyin mümkün olup olmadığı, ancak gerçek şartlarda yapılan uygulamalarda ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde yapıldığında alan uygulamalarından elde edilen sonuçlara dayalı öğretim programlarının hazırlanmasına da katkı sağlamak mümkün olacaktır. Öteki türlü uygulamaya dayanmayan teorik öngörüler, havada kalmaya mahkûm olacaktır.

Kaynakça / References

- Ardemendo, D. & Kuszmar, K. (2009). *Principles and best practices for oral history education (4-12)*. Washington DC: Oral History Association (OHA), 1-3.
- Arslan, Y. (2012). *Yerel ve sözlü tarihin ortaöğretim öğrencilerindeki yansımaları: Tunceli Merkez örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Berktaş, İ. (2006). Sözlü tarihin tanıklığında cumhuriyet döneminde Buldan'da verem gerçeği ve veremle mücadele. *Buldan Sempozyumu*, Denizli, 23-24 Kasım.
- Christodoulou N. (2017) Pedagogical approaches to oral history in schools. In Llewellyn K., & Ng-A-Fook N. (eds). *Oral history and education. palgrave studies in oral history* (pp. 43-63). Palgrave Macmillan, New York.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Boston: Pearson.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Dere, İ. (2017). *Sosyal bilgiler derslerinde bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak sözlü tarih* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Dere, İ. & Kızılay, N. (2017). Aile tarihinin araştırılmasında sözlü tarihin kullanımı: İlkokul öğrencilerinin tecrübeleri. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 6(2), 294-323.
- Demircioğlu, E. (2016). Teacher candidates' attitudes to using oral history in history education. *Journal of Education and Training Studies*, 4(6), 184-191.
- Doğan, Y. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde sözlü tarih. Ed. Şimşek, A. ve Kaymakçı, S. *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğan, H. (2017). Cumhuriyet döneminde Adıyaman ve Besni'de Trahom (1925-1975). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (2), 461-489. DOI: 10.21547/jss.292366
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gonzalez-Peterson, A. A. (1994). *An oral history project with high school students: Implications for curriculum change* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of New Mexico, USA.
- Hoopes, J. (1984). Oral history for the student. In Dunaway, D. K., & Baum, W. K. (Ed.) *Oral history: An interdisciplinary anthology* (pp. 349-355). Nashville, Tennessee: American Association for State and Local History.
- İncegöl, S. (2010). *Sosyal bilgiler dersinde örnek bir sözlü tarih uygulaması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kabapınar, Y. & İncegöl, S. (2016). Değişim ve süreklilik bağlamında oyun ve oyuncuğa bakmak: Bir sözlü tarih çalışması. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 74-96.

- Kaya, M. (2013). *Sosyal bilgiler dersinde kullanılabilecek bir öğretim yöntemi olarak sözlü tarih: amaç, içerik, uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- McLellan, M. L. (2014). Beyond the transcript: oral history as pedagogy. In Boyd, D., & Larson, M. (Ed.), *Oral history and digital humanities: Voice, access, and engagement* (pp. 99-118). USA: Springer.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Edi. S. Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Lmt. Şti.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2015). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi* (ikinci Baskıdan Çeviri). S. Akbaba Altun ve A. Ersoy (Çeviri Editörleri). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *Sosyal bilgiler 6.-7. Sınıflar öğretim programı*. Ankara: TTKB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: TTKB Yayınları.
- Neuman, W. L. (2007). *Social research methods: Quantitative and qualitative approaches* (2th Edition). Pearson International Edition.
- Onderdonk, R. P. (1983). Piaget and oral History: Cognitive development in the secondary social studies class. *The Oral History Review*, 11, 75–85.
- Oteghen, S. L. V. (1996). Using oral history as a motivating tool in teaching. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 67:6, 45-48.
- Özkaya, H. (2016). Cumhuriyet döneminde bulaşıcı hastalıklarla mücadele. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2), 77-84.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S.B. Demir.). Ankara: Pegem Akademi.
- Rubin, A. (2008). *Practitioner's guide to using research for evidence-based practice*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Safran, M. & Ata, B. (1998). Okul dışı tarih öğretimi. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 87-94.
- Sarı, İ. (2007). *Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü tarih etkinliklerinin öğrenci başarı, beceri ve tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış doktora lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Saldaña, J. (2009). *The coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles, CA: SAGE.
- TDK (2017). *Güncel Türkçe Sözlük*. 6 Ekim 2016 tarihinde erişilmiştir: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kocakar%C4%B1%20ilac%C4%B1&guid=TDK.GTS.50f4a044cd01a9.34556557 adlı siteden alınmıştır.
- Yang, S. C.; Chen, N. S. & Chen, A. S. (2002). A student-generated web-based oral history project. *Journal of Computer Assisted Learning*, 18(3), 272-281.

Yıldırım, A. & Şimsek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yiğit, İ. & Gümüşçü, O. (2016). Manisa ve çevresinde salgın hastalıkların iskâna etkisi (XVI-XX. yy.). *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim, Ankara, 379-391.

Yüceer, S. (2005). *Tanıkların anlatılarıyla Bursa tarihi: Sözlü tarih arşivi 1919-1938*. Uludağ Üniversitesi Yayınları.